

TU LIỆU DÂN TỘC HỌC

LỄ CƠM MỚI CỦA NGƯỜI GIA-RAI VÀ BA-NA

NGUYỄN XUÂN PHƯỚC

Với người dân Tây Nguyên, lễ hội thường được tổ chức sau khi các công việc trên nương rẫy xong xuôi, lúa đã đầy kho. Lễ hội của đồng bào các dân tộc Tây Nguyên gồm có 3 loại: Lễ hội theo vòng đời người, như *lễ thổi tai, lễ thành đinh, lễ bỏ mả...*, lễ hội gắn với canh tác nông nghiệp, như *lễ phát rẫy, lễ cơm mới...*, và các lễ hội gắn với những sinh hoạt văn hoá khác, như *lễ mừng nhà rông mới, lễ đâm trâu...* Với đồng bào Gia-rai và Ba-na, lễ cơm mới được tổ chức khá lớn, thường diễn ra liên tục trong nhiều ngày. Người Gia-rai gọi lễ này là *bong tơ kul thum*, còn người Ba-na gọi là *samok*.

Khi vào mùa khô, hoa cúc quỳ nở rục rở trên những sườn đồi, các vật lúa sớm trên rẫy đã bắt đầu chín và chim *chơ-rao* liệng bay trên nền trời xanh ngắt là dấu hiệu sắp bước vào vụ thu hoạch. Dịp ấy, đồng bào Gia-rai, Ba-na tổ chức lễ cơm mới để tỏ lòng biết ơn *Yang* (Trời) đã cho mưa thuận, gió hoà, ngăn con chuột, con sâu,... phá hoại cây lúa và cầu xin *Yang* giúp cho mùa lúa năm sau tươi tốt hơn để "những bông lúa lúc lỉu như lũ con gái, con trai bu bẫm".

Để chuẩn bị cho lễ hội và có cơm mới cúng *Yang*, phải chuẩn bị rất công phu. Từ lúc làm rẫy, chủ nhà phải chọn một vật đất

nhỏ màu mỡ, tương đối bằng phẳng để gieo lúa cho sau này làm cơm cúng lễ. Vật đất đó gọi là "đất thiêng", và ngoài người chủ gia đình, không ai được bước chân vào, kể cả thấy muông thú đến phá... cũng chỉ đứng ở xa xua đuổi chứ không được lại gần. Giống lúa gieo ở "đất thiêng" phải là giống tốt, gạo ngon và nấu cơm thì dẻo thơm nhất. Gieo hạt xong, phải chăm sóc chu đáo để cây lúa phát triển tốt. Khi lúa vừa chín, chủ nhà chọn một chiếc gùi mới, đẹp và chắc chắn nhất do chính mình đan để thu hoạch lúa. Lúc tuốt lúa chỉ dùng tay, không được dùng bất cứ phương tiện nào khác. Người ta quan niệm rằng, làm như thế mới chứng tỏ sự thành thật với *Yang*. Sau khi tuốt lúa về phải phơi thật khô, sấy sạch. Lúc giã gạo, không được làm mất đi lớp vỏ lụa của gạo để khi nấu, cơm có mùi thơm nức. Kể từ khi lúa được tuốt cho tới các khâu chế biến khác thành cơm cúng, nguyên liệu phải được đặt ở nơi cao ráo, sạch sẽ và không tiếp xúc với mặt đất, bởi nếu vậy, người ta cho rằng sẽ mất linh thiêng.

Lễ vật cúng, ngoài cơm mới còn có rượu cần, gà, heo, thịt thú rừng và thậm chí cả thịt trâu. Thường trong lễ mừng cơm mới người ta hay tổ chức đâm trâu, vì vậy nhiều người vẫn nhầm tưởng đây là *lễ hội đâm trâu*. Chuẩn bị xong lễ vật, người được chọn làm

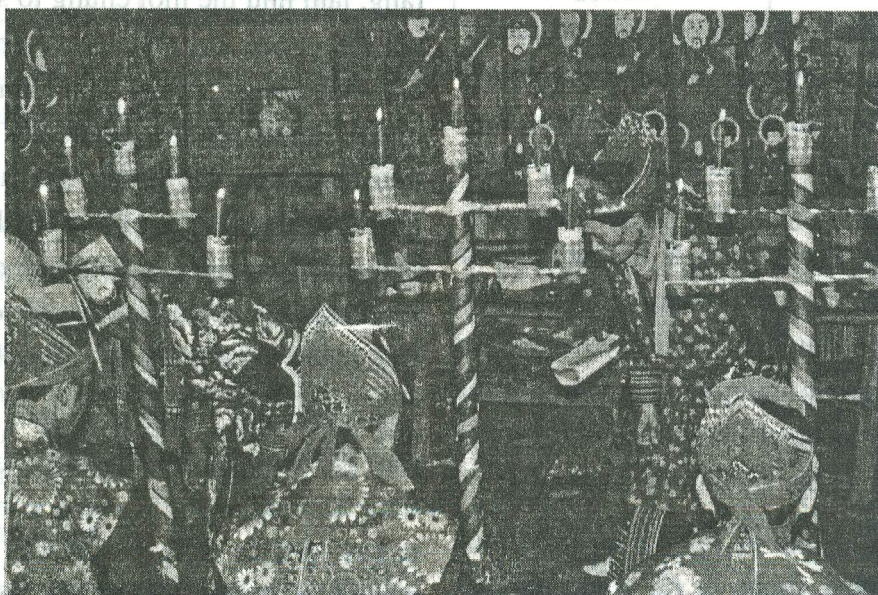
chủ lễ thường là già làng - người có uy tín nhất. Ông lấy máu con vật hiến tế bôi lên kho lúa, miệng vò rượu và cần hút rượu. Người ta còn lấy ít rượu đổ ra rẫy, đổ lên kho lúa, với quan niệm để cho rẫy và kho lúa cùng chia vui với mọi người.

Sau khi bày đặt thức cúng xong, chủ lễ quỳ xuống dâng chén cơm hoặc nắm cơm mới lên ngang ngực, mắt hướng lên trời, mời chủ nhà ra nhận lễ rồi tiếp tục cúng. Lời khấn *Yang* của người Gia-rai như sau: "*Ơ...ơ Yang! Yang Bodai, Yangla, Yang Chu... Yang rã boroi bongat bodai glai hăng arã ploipla, sang nơ...*". Còn tiếng Ba-na sẽ là: "*Ơ...ơ Yang! Yang Ba, Yang Đak, Yang Kông...Yang akhan koba athei vih tợ polei, vihtơ unh hnam..*" Tạm dịch là: "Ơi Giàng! Giàng Lúa, Giàng Nước, Giàng Núi... cảm ơn Giàng đã cho cây lúa già, hạt lúa nhiều, hạt lúa chắc... Giàng hãy bảo con chuột, con

chim... không được ăn lúa. Giàng hãy bảo hồn lúa đừng sợ. Giàng hãy bảo hồn lúa về với gia đình...".

Cúng xong, những người trong gia đình cầm một cành lá nhỏ nhúng vào bát rượu rồi đi vẩy lên người nhau, lên vạt rẫy, lên dàn chiêng, bếp lửa, kho lúa, cầu thang... tỏ ý chúc sức khoẻ lẫn nhau và cùng hưởng những phần *Yang* cho. Lúc bấy giờ các ghè rượu đã được xếp thành hàng; người già uống trước, lũ trẻ uống sau và cứ thế đến tận đêm. Theo nhịp công chiêng, người ta nối nhau *xoang* (múa) theo chiều ngược kim đồng hồ.

Lễ mừng cơm mới không chỉ thu hút mọi người trong buôn làng mà còn cả các cộng đồng lân cận. Đây là thời điểm để nhiều yếu tố văn hoá dân gian như ẩm thực, âm nhạc, vũ điệu... bộc lộ và còn đáp ứng nhu cầu tâm linh của con người.

Lễ cấp sắc của người Dao Ảnh: Mai Phương